

УДК 820 (73) 82-1/-9

## ЖАНРОВІ КООРДИНАТИ ТВОРЧОСТІ В. НАБΟКОВА

Мохначова О. В., к.філол.н., доцент

*Криворізький державний педагогічний університет*

В. Набоков – один з найвідоміших письменників ХХ ст., водночас є одним з найзагадковіших. Багато в чому це зумовлюється складністю світогляду Набокова, багато в чому – свідомою установкою на містифікацію, намагання збити зі сліду “академічну посередність”. З. Шаховська пише: “Знаю, Володимир Набоков заздалегідь ненавидів і ставився з презирством до всіх, хто про нього писатиме – без його нагляду і керівництва, – нагороджуючи їх епітетом “академічні нікчеми”, але ціна слави та визнання завжди одна й та сама. Людина перестає належати собі, стає суспільним надбанням, і навряд чи будь-який письменник, а Набоков особливо віддав би перевагу забуттю над конкретним інтересом до нього і його творчості” [1, 12].

Інтерес до творчості Набокова зумовлений не лише загальноновизнаною майстерністю цього віртуоза літературного слова і думки, людини оригінальної й досить різної, що сміливо береться за найскладнішу роботу ствердження права особистості й у творчості, й у житті відстоювати свою особисту позицію. В епоху нарощування універсального потоку клішування – у мистецтві, у житті, – насаджування масового, усередненого підходу до явищ дійсності, Набоков дозволив собі не загравати з критикою, не любити загальноновизнаних кумирів, не визнавати закони, нав’язані соціумом. “Відчути те, що стоїть за порогом сприйняття “колективного ока” (презирливе визначення, використане ним у “Блідому вогні”) [5, 40]. Однак, це не означає, що Набоков був літературним анархістом або навіть нігілістом. У його творчості все-таки простежуються певні закономірності, які тим помітніші, чим далі в минуле відходять спроби прив’язати Набокова до певної ідеологічної концепції або етичної норми.

Набоков – новий тип письменника, байдужого до історичних умов, у яких розглядається текст; він підкреслено заперечував власні зв’язки з якою б не було традицією або школою; заперечував ідейні та філософські глибини таких канонів, як, наприклад, романи Достоевського. Для культури, що пережила експерименти “нового роману”, літературного абсурду, екзистенціальних пошуків смислу буття і т. ін. Набоков – закономірне явище. Для літератури кінця ХІХ ст., тим більше для літератури соціалістичного реалізму, він абсолютно неприйнятний, тому що суперечить головній ідеї мистецтва такого роду – усвідомлення, установки на розуміння і контакт. Залишивши осторонь проблему справжніх та підставних ідеалів у творчості Набокова, питання про пріоритети його художньої системи (вони занадто суб’єктивні), підкреслимо, що одна із закономірностей, що проявилася в його творчій еволюції – це логіка розвитку і взаємодії жанрів, багато в чому збігається із загальним поступом літературного процесу, де в чому навіть випереджає його.

Жанровий діапазон творчості Набокова широкий навіть за мірками універсального віку літератури – ХІХ ст.: він поет, прозаїк, драматург, критик, есеїст; у його спадщині значна кількість листів та інтерв’ю, мемуарна проза, лекції з літератури, журнальні статті, відгуки, рецензії, огляди. Набоківські переклади з коментарями стали надбанням російської культури в зарубіжному просторі (“Слово о полку Ігоровім”, “Євгеній Онегін”, вірші російських класиків).

Про переклади Набокова існують різноманітні думки: дехто визнає їх досконалість, дехто називає убогими (наприклад, В. Урнов вважає бездарним переклад “Аліси у Задзеркаллі”). Однак переклади – це особливий вид літературної праці, у якій Набоков залишив не найголовнішу частину своєї творчої особистості. Як критик Набоков викликає суперечки: до речі, фахівцем філологом-літературознавцем назвати його не можна, незважаючи на те, що він викладав літературу протягом 18 років. Набоков, викладаючи літературу, залишався письменником: його більше цікавив “сам текст – риси та особливості, що його відрізняли іманентні закони, яким підпорядкована його композиція, новизна стилістичного рішення, нюанси інтонації” [3, 242]. Головне для Набокова – письменницька діяльність, у якій він прагнув віднайти власні оригінальні засоби вираження.

Роман посідає особливе місце в творчому доробку Набокова. Автором написано більше 20 романів, різноманітних за героями, сюжетом та колізіями, і завжди досконалих за рівнем художньої майстерності. Тематичне розмаїття романів Набокова – одна з точок зосередженої уваги критиків.

Перший біограф і критик Набокова З. Шаховська намітила ідею, яка “прикипіла” до романної спадщини письменника: вона відчула принцип ставлення Набокова до роману як до гри, партії зі своїми правилами (схожої на шахи).

Логічна побудова конструкції набоковського роману досконала, але технічний бік ніколи у Набокова не вступає у суперечність із художнім смыслом, не порушує архітектоніку твору.

Після оригінального трактування В. Єрофєєва за романами Набокова закріпився термін “метароману”, інакше – надроману, який об’єднує кілька романів (зокрема, російськомовних) у деяку матрицю, що повторюється як у кожному окремо взятому тексті, так і в усій системі текстів за принципом фабули (прафабули), набору сюжетних ходів і розв’язок, повторюваності персонажів і символів, однаковості образів тощо. У системі розвитку роману ХХ століття місце Набокова – поруч з Прустом, Кафкою і Джойсом, за його власним свідченням. Варіанти такого роману – шахова партія “Захисту Луїжана”, картонна версія “Король. Дама. Валет”, гра у смисли й метафори “Запрошення на страту” тощо.

Набокову був органічно чужим роман “з тенденцією”, як називає О. Зверев класичний роман реалістичної епохи в усіх його варіантах у межах одного жанру. Цікаво, що Набоков у своїх критичних дослідженнях ніяк не позначає межі жанру (для нього “Злочин і покарання” – детективний роман). У своїй творчості Набоков конструє роман, у технічному відношенні якомога досконаліший, з досконалою фабулою, точно розрахованими фрагментами поезики. Інше питання, наскільки це в нього виходить.

Проте, роман у творчості Набокова – постійно рухомий жанр, що розвивається, нагадує те, що сучасна критика називає “типом відкритого роману”, з чіткою лінією сюжету і глибоким підтекстом. Це збігається з основним рухом жанрової системи роману ХХ ст.

Не пройшов осторонь Набоков і новели – жанру досить популярного у літературі ХХ століття. У прозі він вперше виступає як новеліст і продовжує писати новели протягом усього життя. Йому належить більше 100 новел, зібраних у 9 прижиттєвих збірках або забутих на сторінках журналів початку століття. Критики мало звертаються до новел Набокова, вважаючи їх свого роду передісторією його діяльності. Набоков по-своєму визначав оповідання: “Стосовно типового роману оповідання являє собою таку дрібну альпійську або архаїчну форму (метелика). У неї інакший зовнішній вигляд, але вона належить до того ж виду, що й роман, і пов’язана з ним кількома посередніми класичними.” [4, 494]. Ця позиція проглядається і в тематичній залежності прози Набокова: багато оповідань пов’язані з романами, у них начебто обігруються варіанти майбутнього “типового роману”. Проте, з точки зору жанру, новела Набокова – помітний крок у розвитку цієї прозової форми у світовій літературі.

Джерела новели в набоковському варіанті пов’язані з формою російської оповідальної прози, елементи бунінської “парчевої прози” будуть властиві їй на протязі всієї творчої еволюції. Однак детальний аналіз доводить, що новели Набокова беруть на себе формальні ознаки, більш характерні для сюжетної новели, структурно організованої навколо “дивної події” і поворотної точки (форми “американського зразка”, доведеного до досконалості О’Генрі і визнаного в американській літературі ХХ ст. за канонічну). Для схильної до точності та ігрової досконалості набоковська новела повинна була надати чудові можливості для творчого пошуку; з точки зору жанрового експерименту так і сталося. У збірнику “Повернення Чобра” (1930) з п’ятнадцяти оповідань, написаних за законом новелістичного виявлення новини, чогось раніше невідомого, такі матеріали, як “Дзвінок” – абсолютний зв’язок новели, знаменита “Казка” – класичний варіант перекидаючої розв’язки і т. ін.; у деяких оповіданнях ця новизна перенесена на рівень психологічного зриву, що є характерним для традицій російського оповідання (“Повернення Чобра”), деякі оповідання (наприклад, “Порт”) – це безсюжетні замальовки і т. д.

В останніх збірках багатство жанрового пошуку Набокова таке ж очевидне. Тобто, можна сказати, що в новелістиці Набоков активно експериментує, шукає і знаходить різноманітні варіанти жанрової поезики.

Поетична спадщина Набокова перебуває в тіні його прози, хоча й нараховує більше 1000 творів. Поезія Набокова – вірші і поеми – відрізняється класичною архаїчністю, не витримуючи поверхового порівняння з шедеврами “срібного віку” і російської поезії ХХ ст. В оцінці власної поетичної творчості Набоков був абсолютно відвертим: “...протягом десятків років я бачив своє завдання у тому, щоб кожна поезія мала сюжет і виклад... звільнення від добровільно прийнятих начал (виразилось) у... запізненому відкритті твердого стилю” [6, 11]. Рух поезії Набокова заданим шляхом вдосконалення архітектоніки вірша – закономірний і відповідає загальному рухові його творчості: “...на мій погляд, фабула також необхідна віршу, як і роману”, – писав Набоков у рецензії на збірку віршів. Не випадково в одній із збірок поезій Набоков розміщує і шахові завдання (“Poems and Problems”, 1970), неначе порівнюючи їхній логічний зміст.

Поезія Набокова відрізняється своєю логічною заданістю, вивіреністю, раціональністю; його рими називають “фосфорними” (Г. Адамович), не знаходячи в поезії “нічого навмисне поетичного” (В. Смирнов). Набоков не виходить за межі сучасних йому жанрів: це сплави елегії, стансів, балади, –

найчастіше форм, що межують з епосом, тому що поетична переробка життєвого сюжету в концепції Набокова підпорядковується “світу речей”, зовнішнім враженням. “Побільше любові до вражень живого світу”, – вимагав Набоков-поет; звідси його архаїчність, нелюбов до авангарду і технічного експерименту у віршах. Найбільш суб’єктивний рід літератури – поезія – у Набокова об’єктивований, сповнений індивідуального бачення – і в цьому також своєрідність та новаторство його творчості.

### ЛІТЕРАТУРА

1. Шаховская З. В поисках Набокова. Отражение. – М.: Книга, 1991.
2. Урнов В. Приглашение на суд (О Владимире Набокове) // Урнов В. Пристрастия и принципы.- М.: Сов. писатель, 1991.
3. Зверев А. Набоков на кафедре // Иностранная литература. – 1999. – № 9. – С. 241-246.
4. Набоков В. В. Рассказы. Приглашение на казнь. Эссе. Интервью. Рецензии. – М.: Книга, 1989.
5. Олтер Р. От тиранов до бабочек – размышления о Набокове // Америка. – 1991. – № 419. – С. 37-41.
6. Набоков В. Стихотворения. – М.: Молодая гвардия, 1991.